

Ас. Мария Иванова
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”

ПОДЕМНО-ТРАНСПОРТНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ: ОТ ДЪРЖАВНО РЕГУЛИРАНЕ КЪМ ПАЗАРНА ИКОНОМИКА

Ключови думи: държавно регулиране, пазарна икономика, организационна структура, иновационна дейност, кадри

През периода на световната икономическа криза, която имаше тежки последици и върху икономиката на България, производството на подемно-транспортна техника в страната е далеч от върховете постижения през 60-те, 70-те и 80-те години на миналия век. Тогава бяха построени нови заводи за кари в София, Пловдив, Лом, Враца и Плевен, за електротелфери и кранови компоненти в Габрово, Велико Търново и Горна Оряховица. В този период на държавна регулирана икономика в рамките на Съвета за икономическа взаимопомощ (СИВ) ефективно се използват природните ресурси, които затваряха веригите от добив на руда през производство на концентрат – олово – батерии – електрокари и от руда до концентрат – електролитна мед – проводници – електромотори – електротелфери. В периода на демократичния преход към пазарна икономика тези вериги са прекъснати, което е задържащ фактор за развитието на бранша. През очертаня период постоянната специализация на България в рамките на СИВ в тази сфера води до заемане на челни места в износа на подемно-транспортни съоръжения.

Участието на страната в СИВ прави възможно пласирането на близо 84,5 хиляди електрокари и мотокари и 138,2 хиляди електротелфери през 1989 г.¹

След демократичните промени през 1989 г. следва пълен срив в дейността на бранша, загуба на пазари, затваряне на производствени мощности, съкращаване на персонал. Липсата на приемственост при смяната на икономическия модел и забавената приватизация и неуспешното привличане на инвеститори нанасят непоправими щети върху бранша. Започва закриване на мощности, понижава се общият обем на продукцията, а неясните перспективи пред бранша водят до отлив на квалифицирани специалисти, до невъзможност за развитие на научноизследователската и иновационната дейност. Нещо повече – и в приватизираните предприятия не се правят съществени инвестиции и иновации, поради което развитието на българските предприятия за ПТТ изостават от световните тенденции.

По-осезателна дейност след 1989 г. се осъществява в „Балканкар Рекорд” АД и „Димекс лифт” ЕООД. Общият обем на продукцията на кари в страната за 2011 е 791 броя, почти два пъти повече от 2009, но далеч от нивото през 2008, когато са произведени 1398 броя.² И след присъединяването на България в ЕС не се забелязва чувствително съживяване на фирмите от бранша. Продукцията е главно предназначена за износ към Русия, Украйна, Казакстан и Молдова, където са запазени все още част от изградените в миналото контакти. България не е конкурентоспособна на страни като Япония и Китай, които предлагат изобилие от модели във всички ценови категории и са с разнообразни технически характеристики. Стратегията на предприятията от бранша не е конкурентоспособна и по отношение на цената на готовата продукция. Те се увеличават поради зависимите разходи за труд, повишаване цените на горивата, ограничените природни ресурси на страната след разпада на СИВ. Предприятията от бранша много трудно се адаптират към условията на новата действителност на трансформиращата се икономика от държавно регулиране към либерализация.

Стъпка в положителна посока е създаването на Съюза по каростроене към „Българска браншова камара-машиностроене” и клъстер „Каростроене” с център Пловдив, които се очаква да съдействат при мерки за повишаване на конкурентоспособността и да подпомогнат представянето на компаниите на международните пазари.

Съществени трудности среща и производството на електротелфери, където България губи част от икономическите и външнотърговски контакти с държавите от Източна Европа и бившия

¹ Централно статистическо управление, статистически годишник на Република България 1990.

² По данни на НСИ, Статистически годишник 2012.

Съветски съюз. След приватизацията на „Балканкарподем“ се формират малки по размер предприятия, които трудно устояват на засилената конкуренция на международните пазари. И отново износът се ограничава до Русия, Украйна, Беларус и Иран, с които са запазени известна част от предишните търговски отношения.

Трудностите, свързани с финансиране на дейността на тези предприятия, допълнително възпрепятстват компаниите в бранша. Единствено успешна е инвестицията на австралийската компания „Pal'nger“ AG, която изгражда заводи за товароподемни кранове край Червен бряг и за хидравлични цилиндри край Ямбол. Това превръща компанията в една от най-големите в страната в сферата на подемната техника с приходи от продажби за 2011 в размер на 94 милиона лева.

В периода преди 1989 г. ускорено развитие има производството на хидравлична техника, която намира приложение в енергетиката, минно-добивната промишленост, строителството, обработката на дървесина и метал, в транспорта и земеделието. През 1971 г. в град Казанлък за задоволяване нуждите от хидравлична техника у нас и в страните от СИВ е създадено държавно стопанско обединение „Хидравлика“, което започва производство на хидравлични части и елементи за нуждите на промишлеността. Част от произвежданата продукция на обединението намира добър прием и извън страните от СИВ.

Настъпилият срив в предприятията от бранша през 90-те повлиява негативно и на завод „Хидравлика“ И там първоначално в годините на прехода се забелязва спад на производството, инвестициите и иновациите. В променената икономическа ситуация, в резултат на усилията на ръководния екип, предприятието бързо преориентира производствата си, внедрява нови технологии и покрива високи стандарти за качество. Извършените промени и реорганизация правят възможно не само оцеляването на предприятието, но и успешното му представяне на световните пазари.

При прегледа на статистическите данни за последните няколко години се вижда, че в подсектора „производство на машини и оборудване с общо и специално предназначение“ (където са и предприятията за ПТТ) е произведена продукция на обща стойност 2 084 701 хил. лв., през 2012 – 2 250 664 хил. лв., през 2013 – 2 383 196 хил. лв.³

Структурата на разходите в подсектора за „производство на машини и оборудване с общо и специално предназначение“, приравнено към 100% е както следва: за материали 72%, за външни услуги 8,6%, за амортизация 4,2%, за възнаграждения на персонала 10,3%, за осигуровки 1,8% и други разходи 3,1%.⁴ Разходите за дейността на 100 лева произведена продукция от промишлените предприятия в подсектора е както следва: за материали – 59,24 лева, за външни услуги – 10,36 лева, за амортизация – 4,45 лева, за възнаграждения – 13,63 лева, за осигуровки – 2,77 и за други разходи – 2,52 лева или общо 92,98 лева.⁵ Относителният дял на произведената продукция при производството на машини и оборудване с общо и специално предназначение е както следва: за 2011 3,5 %, за 2012 – 3,6 %, за 2013 – 3,8%.⁶

Производството на електрокари през 2009 г. е общо 95 броя, през 2010 – 145 броя, 2011 – 231, 2012 – 183 броя. Съответно на мотокари – 2009 – 136 броя, 2010 – 226 броя, 2011 – 180 броя, 2012 – 217 броя. А на кранове – през 2009 – 127, 2010 – 163, 2011 – 284 и 2012 – 377 броя. Производството на асансьори и товароподемници през 2009 – 2283, 2010 – 1479, през 2011 – 1400, през 2012 – 1502.⁷ Индексът на промишленото производство на машини и оборудване, с общо и специално предназначение през месец януари 2015 г. е 103,1, а през съответния месец на предходната година е 102,6.⁸ Индексът на оборота в подотрасъла, съответно през януари 2015 е 102,3, а в предходната година – 115.⁹ Индексът на оборота на вътрешния пазар, съответно през 2015 год. е 95,0 спрямо съответния месец на предходната година – 152,2. Индексът на оборота на международния пазар през 2015 год е 112,3, спрямо

³ Статистически справочник, 2014, с. 189.

⁴ Статистически годишник, 2013, с. 322.

⁵ Статистически годишник, 2013, с. 323.

⁶ Статистически справочник, 2014, с. 191.

⁷ Статистически справочник, 2014, с. 195.

⁸ Национален статистически институт, 2015 г.

⁹ Пак там.

същия месец на предходната година – 89,9. Изводът, който може да се направи е, че има повишение на производството с 0,5 единици. Наблюдава се спад в оборота на подотрасъла с 12,7 единици. Същото важи за индексът на оборота на вътрешния пазар – спад с 57,2 единици. Повишение има в оборота на международния пазар с 22,4 единици. Анализът на тези данни показва, че има ръст на оборота само на международните пазари и занижаване на оборота на вътрешния пазар в следствие на международната икономическа криза, отразила се върху потреблението на машини и съоръжения от ПТТ.

Изводът, който може да се направи, е, че имаме съвсем бавен ръст на продукцията в бранша и че за неговото съживяване и конкурентоспособност са необходими мощни инвестиции и внедряване на иновации.

Извлечените данни от статистическите справочник и годишник показват бавния и неустойчив ръст на продукцията от бранша, което се дължи на няколко основни причини – ниска конкурентоспособност на международните пазари, липсата на приемственост на производствения опит на персонала, занижени инвестиции, съвсем малко средства, заделени за иновации, липсата на общ клъстер на предприятията от бранша, отсъствието на кооперирано производство, остаряла материална и производствена база и др.

Макар и неблагоприятна, тази тенденция е преодолима, ако в подсектора се привлекат вътрешни и външни инвеститори, ако се оптимизира производствената и управленската структура и се използва опитът на водещи чуждестранни предприятия, прилагащи авангардни модели на иновационната дейност.

* * *

В условията на прехода към пазарна икономика се формират и нови предприятия в бранша, след реорганизация на съществуващи стари. Такъв е примерът с фирмата „Балканско ехо” ЕООД, село Кръвеник и „Технос” ООД, град София. Съдебната регистрация на „Балканско Ехо” ЕООД е извършена през 1998 г., а на „Технос” ООД – през 1993 г.

Към 31.12.2013 г. капиталът на дружеството „Балканско ехо” е 5000 (пет хиляди лева (петдесет) на равни дяла с номинална стойност на един дял 100 лева. Към 31 декември 2013 г. средно-списъчният състав на персонала в дружеството е 61 работници и служители. Основният предмет на дейност на дружеството е производство на подемно-транспортни машини и съоръжения.

Към момента на учредяване на предприятието „Технос” ООД размерът на основния капитал е 9000 лева, разпределен в 900 дяла по 10 лева, стойност на един дял. Записаният капитал е изцяло внесен. Фирмата има представителства в Украйна – град Киев, и в България – Варна, Русе, Бургас, Плевен, Велико Търново. Основни потребители на продукцията ѝ са бизнесът, обществени сгради, банки, жилищни сгради, търговски обекти, университети и др.

Фирма „Балканско ехо” ЕООД, с. Кръвеник, започва дейността си като завод през 1984 г. към най-големия в света комбинат по телферостроене „Подем”, град Габрово. Фирмата по това време е била специализирана в производството на взривозащитени електротелфери с товароподемност от 1,0 до 5,0 t и на различни типове мотор редуктори. През 2000 г., след приватизация, фирмата започва своето самостоятелно развитие, с основен предмет на дейност – производството на взривозащитени електротелфери, а по-късно и на електротелфери с общо промишлено предназначение. До края на 2003 г. фирмата произвежда електротелфери с товароподемности до 16 t.

От началото на 2004 г. фирма „Балканско ехо” ЕООД, започва проектиране и производство на товароподемни кранове (висящи, мостови – едноредови и двуредови, конзолни), кранови компоненти и разширява номенклатурата на товароподемности на произвежданите въжени електротелфери до 80 t. От началото на 2006 г., фирмата е разработила и усвоила за производство гама електродвигатели с конусни ротори и вградени спирачки, предназначени за вграждане в подечни и ходови механизми, в резултат на което „Балканско ехо” ЕООД затваря производството на всички изделия в собствените си производствени звена.

През 2009 г. фирмата започва производство на верижни електротелфери с товароподемности 0,125 до 2 t и различни височини на подема. До 31.11.2013 г. фирмата е проектирала, произвела и реализирала над 35 000 въжени електротелфери в нормално изпълнение, над 5000 взривозащитени електротелфери, над 1000 товароподемни крана. С електротелферите и крановете, произведени от фирма „Балканско ехо” ЕООД, с. Кръвеник, работят много от големите фирми в Русия, Беларус, Украйна, Казахстан, Иран, Чехия, Словакия, Германия. Въжените електротелфери серия МТ са

модификация на най-популярната в света серия възжени електротелфери Т. Съхранявайки основните технически параметри, благодарение използването на нова конструкция тяло, съвременни стоманени възжета, куки и др., предоставят на своите клиенти серия електротелфери с много по-големи възможности като товароподемност, скорост на подем и скорост на придвижване. Това разкрива нови възможности за по-ефективна експлоатация на нашите изделия.

Сега заводът е едно съвременно предприятие за производство на общо промишлени и взриво-защитени електротелфери и кранове. Разположен е върху 30 декара и цехове с 7000 кв.м застроена площ в с. Кръвеник. През 2013 г. персоналът на фирмата е 720 човека заедно с филиалите си в гр. Пловдив, с. Враниловци и с. Ресен.

В настоящо време номенклатурата на произвежданите електротелфери и кранове е многообразна и силно развита, като сега се състои от общо промишлени телфери от сериите Т и МТ, с товароподемности от 0,5 т. до 50 т и височина на подема от 6м. До 72 м, взриво-защитени телфери от серията ВТ и ВМТ, с товароподемности от 1 т до 32 т и височина на подема от 6 м до 60 м, общо промишлени и взриво-защитени опорни, висящи мостови и конзолни кранове с товароподемност от 1 т до 100 т. До края на 2012 г. заводът ще произведе около 30 000 бр. телфери и около 1500 бр. кранове от своето създаване, като само през 2012 година телферите надхвърлят 5000 бр., а крановете 200 броя. Изключително важно е да се отбележи отношението на екипа към иновациите в управлението. За бързото развитие на производството в „Балканско ехо“ ЕООД е изградена стройна структура и съвременна организация на труда. Начело на дружеството стои **управител**, на когото са подчинени следните отдели и служби: **Финансово счетоводен отдел, отдел „Маркетинг и продажби“, Конструктивен отдел, Технологичен отдел, отдел ОТК, Материално-техническо снабдяване и складове, Производствен отдел, Външен и вътрешнозаводски транспорт, Енерго-механичен и ремонтен отдел.**

Филиалите на завода в гр. Пловдив, с. Враниловци и с. Ресен имат съответно своите управленски структури, съобразени с тяхното специфично производство, но заедно с това съобразени с Организационната структура (ОС) в централния завод. Тези ръководители са пряко подчинени на Началника на производство на цялата фирма.

Най-голям е производственият отдел, на който са подчинени отделните производствени участъци на завода, а именно заготовителен, заваръчен, механичен, електротехнически, шлосерски, бояджийски, монтажен и дърводелски участъци. Всеки от тези участъци също има своя структура в зависимост от извършваните работни операции.

Предприятието има добре организирано сервизно, гаранционно и извънгаранционно обслужване на подемно транспортна техника в страната чрез сервизни договори, за която дейност притежава и лиценз, издаден от Комитета за национален технически надзор.

Дружеството притежава всички необходими сертификати, разрешения и лицензи за осъществяване на своето производство и продажби както в България и страните от ЕС, така и в тези извън него, като основните са: ISO 9001 за управление и контрол на качеството; Лиценз за международен автомобилен транспорт с лицензирани пет собствени товарни автомобила (TIR); Сертификати за съответствие на Руските технически стандарти на цялата гама продукция на фирмата, издадени от Държавния технически надзор на Русия; Разрешения за използване на продуктите на фирмата на територията на Русия, издадени от Държавния технически надзор на Русия; Български, Руски и Белоруски сертификати за производството на взриво-защитени електротелфери и кранове за работа във водородна, ацетиленова и сероводородна среда; Сертификат за съответствие на Белоруските технически стандарти на цялата гама продукция на фирмата, издаден от Държавния технически и атомен надзор на Белорусия.

„Балканско ехо“ ЕООД осъществява сериозна научно-техническа и развойна дейност. През 2008 г. фирмата реализира свои нови проекти на етап опитни образци, като верижен телфер, който в момента е подложен на ресурсни изпитания с цел сертифицирането му за редовно производство и 50 т телфер от типа МТ. На територията на Кръвеник е построена осъвременена изпитателната кула за телфери и кранови колички с товароподемност от 10 до 50 т. **Тази иновация** е с цел, произвежданите тежки телфери и кранове да бъдат надеждно изпитвани и да отговарят напълно на изискванията на техническите стандарти на ЕС.

„ТЕХНОС“ ООД е с **основен предмет на дейност производство на асансьори и подемно-транспортни съоръжения**. От основаването си до 2008 г. предприятието бележи ръст в развитието си на вътрешния пазар и на реализираната продукция от износ от почти 300%. „ТЕХНОС“ ООД реализира на вътрешния пазар и гаражни и други врати като допълнителна дейност.

Фирмата заема челни позиции в България и владее повече от 40% от вътрешния пазар. В началото на 2006 г фирма „Технос“ успешно внедрява система за управление на качеството, защитава и получава сертификат с № 107/В/02.06, удостоверяващ, че фирмата отговаря на изискванията на стандарта ELOT EN ISO 9001:2008 и системата за управление на качеството ISO 9001-2008. Тя придобива също право по модела Н за проектиране, производство, локация, сервиз и проверка на всички видове асансьори.

През периода 2008 – 2014 г. фирмата създава ново предприятие в Ново село, Великотърновско. Обемът на производството до началото на кризата достига 2000 асансьора за година. Продуктовите иновации са в областта на всички компоненти за асансьори, осигуряващи тяхната безопасност, нова гама от изделия – от асансьори за инвалиди, системи за паркиране, крикове за автомобили и тежки крикове до 6000 кг. Разширява се износът главно за Русия, Сърбия и Ирак. Фирмата получава сертификат за продажба на асансьори в Русия.

Изброените продукти, имащи оригинални технически решения се отличават с високо качество и оригинални решения. Такива са асансьорите и подемно-транспортните съоръжения на територията на президентството на Република България, в Министерството на икономиката и енергетиката, Гранд хотел „София“, в редица хотели в България и чужбина.

Предприятието разполага със съвременни технологии за обработване на металите – лазерно рязане, координатно щанцево рязане, обработване по пътя на отнемането на стружки в условията на 2D и 3D среда, съвременни стругове, разкрояване на профили. Технологии за крайна обработка – шлифование, за нанасяне на покрития, боядисване и др.

Изключително важно е да се отбележи отношението на екипа към иновациите в управлението. За бързото развитие на производството в „ТЕХНОС“ производствена структура е изградена в съответствие с съвременната организация на труда. Организационната структура съответства на производствената и е свързана с целите и функциите за тяхното управление.

Проблемите за иновационното развитие са права и отговорности на главния инженер и на главния технолог. В организационно управленско отношение е създадена добра организация на взаимодействие между посочените членове на екипа.

Управленските структури на дъщерните фирми са съобразени с организационната структура (ОС) в централния завод. Тези ръководители са пряко подчинени на управителя и на съответните функционални ръководители.

Предприятието има програма за научно-техническа и развойна дейност, реализира нови проекти на етап опитни образци, провежда изпитания на изделията, за да отговорят напълно на изискванията на техническите стандарти на ЕС.

Основните проблеми в контекста на бъдещото развитие и свързаната с това иновационна политика на „Балканско ехо“ са свързани със световната икономическа криза, даваща отражение и въздействие върху предприятието. Въздействието на кризата обаче е смекчено благодарение на агресивната политика на фирмата на пазара на продукти на ПТТ предимно в чужбина. Немалка роля в тази посока е и гъвкавата и адаптивна асортиментна политика на фирмата, свързана с високо равнище на иновациите.

В предприятието „Технос“ ООД съществуват добри перспективи за развитие в бъдеще, като основание за това са следните предпоставки:

- Предприятието се управлява от кадри с висока квалификация и с добра визия за необходимите иновации.
- Екипът има добра научно-техническа подготовка преди всичко по проблемите, свързани с производството.
- Внедряването на нова техника и технологии в производството и управлението е приоритетна задача на целия мениджърски екип.
- Маркетинговата дейност е на високо равнище и в резултат от нея продукцията се реализира добре на българския пазар и в повече от 5 страни.

- Иновациите в производството са утвърдени като непрекъснат процес и са съчетани със съвременните практики за фирмено управление, в т.ч. управление на човешките ресурси и отговорно отношение към условията за безопасен труд.

Високата квалификация на кадрите е гаранция за високото качество на продуктите, за повишаване на конкурентоспособността и в тази връзка за добрите перспективи за развитие на предприятието.

Изводът, който може да се направи е, че двете изследвани предприятия вече имат утвърдени традиции и добре установени позиции относно необходимостта от иновации. Имат добре подготвени специалисти, основно на производствено-технологично равнище. Мениджърските екипи са мотивирани и работят активно за проучване и внедряване на нова техника и технологии в производството. Имат положително отношение към новите подходи в управлението, основно в маркетинга при търсене на нови пазари.

Двете предприятия имат добра организация за повишаване на знанията и съответно на иновационната креативност, свързани с производствените и технологическите процеси, охраната на труда и изучаването на нормативните документи. Това е добра традиция в изследваните предприятия, но във всички липсва специална организация за стимулиране на кадрите, за предложения на идеи, тяхната регистрация и оценка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Централно статистическо управление, статистически годишник на Република България 1990.
2. По данни на НСИ. Статистически годишник, 2012.
3. Статистически справочник, 2014.
4. Статистически годишник, 2013.
5. Национален статистически институт, 2015.